

УДК 159.9 374.7:37.015.3

Бойко Ірина Іванівна, кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології, доцент, Комунальний заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради, irenboyko60@gmail.com

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ І ЙОГО КРИТЕРІЇ У КУЛЬТУРНО-ПЛЮРАЛІСТИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

Аналізується теоретична проблема (методологічний аспект) змісту предмета акмеології, а саме співвідношення понять професіоналізму і зрілості через призму соціокультурного та особистісного компонентів (дається тлумачення вказаним компонентам); здійснено акцент на вимогах, що пов'язані з професійною самореалізацією особистості та на проблемах щодо критеріїв професійної зрілості особистості в умовах культурно-плюралістичного середовища, яке вимагає з'ясування того, що собою являє це середовище. Приділяється увага поняттям, що є базовими щодо відображення професійного аспекту акмеології (поняття діяльності філософсько-культурологічного характеру) - методології системного аналізу діяльності: місце і особливості різних підходів до її змісту - філософського, соціологічного, соціально-психологічного; діяльність у системі субстанціонально-атрибутивних координат різних рівнів буття; діяльність як спосіб існування соціуму і спосіб буття людини у світі культури; ускладнення змісту трудової діяльності, її диференціація і спеціалізація; професійні, непрофесійні характеристики та соціокультурні підстави для розмежування «професійного» і «непрофесійного»; атрибутивність аспекту, який виражений у сполучених між собою поняттях професіоналізму, кваліфікації і компетенції.

Ключові слова: професіонал, професіоналізм, професія, покликання, кваліфікація, компетенція, праця, трудова діяльність.

Бойко Ивановна Ирина, кандидат психологических наук, заведующий кафедрой психологии, доцент, Коммунальное учреждение «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования» Житомирского областного совета, irenboyko60@gmail.com

ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ЕГО КРИТЕРИИ В КУЛЬТУРНО-ПЛЮРАЛИСТИЧЕСКОЙ СРЕДЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Анализируется теоретическая проблема (методологический аспект) содержания предмета акмеологии, а именно соотношение понятий профессионализма и зрелости через призму социокультурного и личностного компонентов (дается толкование указанным компонентам) осуществлено акцент на требованиях, связанных с профессиональной самореализацией личности и на проблемах относительно критериев профессиональной зрелости личности в условиях культурно-плюралистической среды, требует выяснения того, что собой представляет эта среда. Уделяется внимание понятиям, которые являются базовыми по отражению профессионального аспекта акмеологии (понятие деятельности философско-культурологического характера) - методологии системного анализа деятельности: место и особенности различных подходов к ее содержанию - философского, социологического, социально-психологического; деятельность в системе субстанционально-атрибутивных координат различных уровней бытия; деятельность как способ существования социума и способ бытия человека в мире культуры; усложнение содержания трудовой деятельности, ее дифференциация и специализация; профессиональные, непрофессиональные характеристики и социокультурные основания для разграничения

«профессионального» и «непрофессионального»; атрибутивность аспекта, который выражен в соединенных между собой понятиях профессионализма, квалификации и компетенции.

Ключевые слова: профессионал, профессионализм, профессия, призвание, квалификация, компетенция, труд, трудовая деятельность.

Irina Boyko, Ph.D. in Psychology, Head of the Department of Psychology, Associate Professor, Municipal Institution "Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" of the Zhytomyr Regional Council, irenboyko60@gmail.com

PROFESSIONALISM AND ITS CRITERIA IN THE CULTURAL AND PLURAL ENVIRONMENT: METHODOLOGICAL ASPECT

Summary

The theoretical problem (methodological aspect) of the content of the subject of acmeology is analyzed, namely the ratio of the concepts of professionalism and maturity through the prism of socio-cultural and personal components (interpretation of these components is given); emphasis is placed on the requirements related to the professional self-realization of the individual and on the problems of the criteria of professional maturity of the individual in a culturally pluralistic environment, which requires clarification of what is this environment. Attention is paid to the concepts that are basic to reflect the professional aspect of acmeology (the concept of philosophical and cultural nature) - the methodology of systematic analysis of activities: the place and features of different approaches to its content - philosophical, sociological, socio-psychological; activity in the system of substantial-attributive coordinates of different levels of existence; activity as a way of existence of society and a way of human existence in the world of culture; complication of the content of labor activity, its differentiation and specialization; professional, non-professional characteristics and

socio-cultural grounds for distinguishing between "professional" and "non-professional"; attributiveness of the aspect, which is expressed in the interconnected concepts of professionalism, qualification and competence.

Keywords: *professional, professionalism, activity, profession, vocation, qualification, competence, work, labor activity.*

Вступ та постановка проблеми. Передумови для виникнення акмеології – науки про чинники досягнення вершин професіоналізму у різних видах діяльності створювалися протягом всієї історії розвитку суспільства. Сучасна ж ідея ціложиттєвої освіти (навчання у продовж усього життя), яка ґрунтується на нових викликах, загрозах та нових здобутках ХХІ століття (зокрема, компетентнісний підхід та збільшення кількості дорослих, які беруть участь у неперервному навчальному процесі, до 15% (сьогодні цей показник коливається на рівні 9%)) зробили актуальним **об'єктом дослідження** зміст предмета акмеології. Сучасні дослідження змісту предмета акмеології вказують на наявність у ньому двох істотно важливих і відносно самостійних аспектів, які виражаються ключовими для цієї науки поняттями професіоналізму і зрілості. Кожний із цих аспектів містить у собі соціокультурний та особистісний компоненти, які виступають **предметом** нашого вивчення.

Визначаючи предметом дослідження соціокультурний компонент, ми маємо на увазі усю сукупність обставин, у яких відбувається формування і самореалізація особистості. До них відносяться і соціокультурне середовище у широкому сенсі цього слова, і система освітніх установ, яка визначає «педагогічний маршрут» особистості, і соціальна ситуація розвитку дорослої людини. Проте ці обставини не тільки креативні, але й нормативні. З одного боку, вони формують людину, а з іншого – пред'являють особистості певний рівень вимог морального, професійного та іншого характеру, які у своїй сукупності утворюють інтегративну особистісну якість, що визначається як

зрілість. У цій сукупності домінуюче місце належить вимогам, що пов'язані з професійною самореалізацією особистості.

Тому сама постановка проблеми критеріїв професійної зрілості особистості в умовах культурно-плюралістичного середовища вимагає розв'язання певних **задач**: з'ясування того, що собою являє це середовище, чого воно бажає від людини, який характер його вимог і очікувань.

У зв'язку з цим наше акмеологічне дослідження ставить за **мету** здійснення більш ґрунтовного аналізу проблеми професіоналізму, його змісту, структури і механізмів взаємодії його соціокультурного та особистісного аспектів.

Вихідним завданням такого аналізу є встановлення самого поняття професіоналізму у системі однопорядкових категорій акмеології, що виражають субстанціонально-атрибутивні відносини, у яких субстанціональність пов'язана з наявністю у соціумі професії і професіоналів, що займаються відповідними видами професійної діяльності, а також професійних груп, а атрибутивність (професіоналізм) виражає якісну характеристику цих видів діяльності і містить у собі оцінку тих осіб, які нею займаються. До атрибутивних категорій слід, очевидно, віднести також категорію професійної культури. У цілому такий підхід передбачає включення групи понять, які розглядаються (професія, професіонал, професіоналізм), у більш ширший ланцюг онтологічних категорій, який розкриває субстанціонально-атрибутивний характер людської діяльності як такої, специфічною формою і проявом якої і є професійна діяльність. Відтак конкретизуємо **завдання**: 1) здійснення теоретичного аналізу атрибутивного, компаративістського аспекту поняття професії – професіоналізм, кваліфікація, компетенції; 2) встановлення конкретного кола понять щодо широкої кваліфікації (універсальної).

Виклад основного матеріалу. Серед численних і досить різних підходів до вивчення проблеми людської діяльності, однією з дуже продуктивних для вирішення завдань даного дослідження, є теорія (філософсько-

культурологічного характеру) М.С. Кагана [1]. По-перше, у концепції цього автора реалізується методологія системного аналізу діяльності, що дозволяє уявити місце і особливості різних підходів до її змісту – філософського, соціологічного, соціально-психологічного; по-друге, вона представляє діяльність у системі субстанціонально-атрибутивних координат різних рівнів буття, що є важливим для подальшого осмислення професійної діяльності як системо утворюючого початку життя людини.

Родовим, а отже, базовим у ряду понять, що відображають професійний аспект акмеології, є поняття діяльності. Ми у якості робочого поняття приймаємо визначення М.С. Кагана (ні в якій мірі не применшуючи достоїнств інших підходів і визначень, що впливають із них): «Діяльність є така форма активності живої істоти, яка покликана відтворювати понад природні умови її буття - соціальні відносини, культуру, нарешті, її саму, як біосоціальну, а не чисто біологічну істоту» [2]; характеризує діяльність як «активність суб'єкта, спрямовану на об'єкти або на інших суб'єктів» [3]. Таких чином, діяльність представляється як спосіб існування соціуму і спосіб буття людини у світі культури. Не буде зайвим зауважити, що на цій підставі М.С. Каган запропонував у свій час коротке і емне визначення людини як «Homo agents», так як саме воно виявляє його сутнісну характеристику.

Поняття діяльності, яке розглянуте з точки зору соціально-філософського підходу, є досить широким за своїм змістом, тому може бути представлено системно. Воно включає, якщо говорити коротко, такі компоненти: суб'єкт діяльності (людина, соціальна група, суспільство у цілому); об'єкт, на якій спрямована діяльність (природній предмет, соціальний інститут, сама людина). Істотними аспектами процесу діяльності є: ціль, засоби, умови і результати. При цьому результат, оскільки йому підпорядкований процес діяльності, є її системо організуючим началом. У самій структурі діяльності розрізняють кілька її видів. У полі суб'єктно-об'єктних відносини складаються перетворювальна, пізнавальна та ціннісно-орієнтаційна діяльності. Суб'єкт-суб'єктні відносини

реалізуються у формі комунікативної діяльності. Видовим по відношенню до поняття діяльності є поняття праці, або трудової діяльності.

Поняття праці виявляється як би з'єднувальним «мостом» між поняттями діяльності та професіоналізму. Поняття діяльності занадто загальне і абстрактне для наділення його атрибутивними якостями професіоналізму. І хоча термін «професійна діяльність» має широке застосування (прийнято говорити про професійну діяльність педагога, лікаря, юриста, працівника управлінського апарату, тощо), він відображає саме ті аспекти людської діяльності, які виступають у формі процесу праці. І тут потрібне уточнення. Дійсно, відпочинок не в меншій мірі є проявом діяльності («рекреаційна діяльність»), ніж напружена праця, і споживання їжі настільки ж виражає діяльну природу людини, як і її приготування. Проте не будь-який вид діяльності є праця. Оскільки мова йде про виявлення видових відмінностей трудової діяльності, виникає питання про її сутнісні ознаки, які так чи інакше фіксуються у дефініції феномена, який розглядається.

У зв'язку з цим доречно навести судження одного із засновників теорії праці Георга Зіммеля: «У праці об'єднуються психіка і фізіологія людини, її інтелект і воля, позбавленні для нас усякої єдності, поки ми розглядаємо їх у простому існуванні; праця - це об'єднуючий потік, у якому зливаються у нероздільне ціле окремі сторони нашої натури, вона гасить відмінності у їх сутності у байдужості до виробляємих продуктів» [4].

Звернення до концепції Георга Зіммеля дозволяє виокремити наступні характеристики у трудовій діяльності, необхідні і у цілому достатні для її диференціювання від будь-яких інших видів людської активності. Перш за все, це аксіологічно орієнтована діяльність. Вона спрямована на створення певних цінностей (у даному випадку не суттєво, яким є їхній характер; це можуть бути цінності інтелектуальні, матеріальні, моральні, організаційні, тощо), а також їх підтримку та відтворення (виробництво). По-друге, це діяльність доцільна,

підпорядкована свідомому плануванню і регулюванню. Третє, праця завжди пов'язана з витратами, фізичними і розумовими, які вимагають відновлення, компенсації. По-четверте, із зовнішньої сторони, тобто об'єктивно, це креативна діяльність, «оскільки всяка праця є подолання перешкод, формування матерії, яка не відразу піддається цьому формуванню, а чинить внутрішній опір». Тому, по-п'яте, із внутрішньої сторони, суб'єктивно «праця - це втома, важкість, складність, а там, де ці властивості не виявляються, ми не маємо справу зі справжньою працею. Із чуттєвої сторони працю представляє постійне подолання імпульсів до спокою, задоволення, полегшення життя» [5]. Сучасні концепції соціології і психології праці у своїй основі базуються на закладених Г. Зіммеlem принципах його аналізу.

Для розуміння основ зв'язків праці та професіоналізму важлива наступна обставина. По мірі розвитку суспільного життя відбувається ускладнення змісту трудової діяльності, її диференціація і спеціалізація. Литовський дослідник Р. Лаужацкас пропонує модель історичної диференціації змісту праці, у якій поєднуються і взаємодіють два її «зрізи». Перший «зріз» автор умовно іменує «вертикальною» диференціацією, яка пов'язана з розширенням кола об'єктів докладання трудовій діяльності. Воно доповнюється «горизонтальною» диференціацією, яка пов'язана з характерологічним розмаїттям її виді [6].

Праця, у свою чергу може бути представлена у своїх професійних і непрофесійних характеристиках. Розглядаючи проблему кордонів професійної діяльності, доцільно взяти до уваги наступні ознаки її носіїв. Професіонали – це соціальна верства, для якої характерні, по-перше, зайнятість на основі застосування навичок, що базуються на теоретичному знанні, по-друге, особлива компетентність, гарантована складеними іспитами, по-четверте, наявність певного кодексу поведінки, що забезпечує професійну ідентичність, по-п'яте, виконання певних службових обов'язків на благо суспільства, по-шосте, членство у професійній асоціації.

Запропоновані критерії містять у собі соціокультурні підстави для розмежування «професійного» і «непрофесійного» у різноманітні сучасних видів діяльності. З позиції цих критеріїв стає очевидним, що, скажімо, домашня праця, аматорське мистецтво і деякі інші види діяльності не є професійними (невипадкова дихотомія «професійного» і «аматорського»). Водночас будь-який вид професійної діяльності вимагає відповідної спеціальної підготовки і не може виконуватися «непрофесіоналам».

Відносна «закритість» професійних груп, яка є наслідком спеціалізованої підготовки до здійснення професійної діяльності, виявляється одним з найбільш істотних чинників, які визначають соціальну структуру суспільства, навколо якого склалися добре відомі теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності. Звернемо увагу на те, що акмеологію, на відміну від соціології, цікавить не стільки груповий аспект проблеми професіоналізму (хоча він теж важливий), скільки аспект, пов'язаний зі спеціалізованою підготовкою до ефективного виконання відповідного виду праці.

Об'єктивний зміст професії знайшло відображення в наступних її визначеннях. На думку Н.В. Кузьміної, «професія визначається як постійна спеціальність: рід діяльності, занять, який слугує джерелом існування. У сучасному суспільстві професія – це рід діяльності, який вимагає спеціальних знань, навичок, умінь, спеціальної освіти [7]. У іншому місці Н.В. Кузьміна характеризує професію як «галузь діяльності, яка вимагає відповідних компетентностей: спеціальної освіти і вміння використовувати права і нести відповідальність, яка будується за певними нормами і правилами, за виконання якої людина отримує заробітну платню [8].

Близьким по відношенню до поняття професія є поняття покликання. В англійській мові і в німецькій поняття професія і покликання часто позначаються одним терміном (англійське «vocation» – покликання, «vocational school» – професійне училище). Ця обставина ускладнює їх семантичну диференціацію.

Правомірне вживання терміну «покликання» у трьох аспектах: «як покликання людини виконувати певну роботу (вона народилася артистом), як доручення групі людей, пов'язане з виконанням суспільного або громадянського обов'язку (покликання воїна захищати Батьківщину), як ціль, мета, якій людина присвячує все своє життя (покликання бути ченцем або лікарем) [9].

Проведений аналіз поняття професії дозволяє перейти від його субстанціонального до атрибутивного аспекту, який виражений у сполучених між собою поняттях професіоналізму, кваліфікації і компетенції. Вони близькі за своїм змістом, хоча і не тотожні повністю.

Подібно до того як у змісті професії поєднуються об'єктивний і суб'єктивний компоненти, так і в самому змісті професіоналізму представлений як його соціокультурний («професіоналізм діяльності»), так і особистісний аспект («професіоналізм особистості»). Розглядаючи професіоналізм діяльності, Н.В. Кузьміна визначає його як «якісну характеристику (діяльності), пов'язану із якістю рішення професійних завдань в умовах обмеження і приписів, накладених нормами, принципами і правилами професії того виробничого середовища, у якому професійна діяльність здійснюється» [10].

Стосовно поняття професіоналізму особистості, то воно включає ту сукупність її властивостей, які сприяють або перешкоджають досягненню високих результатів у професійній діяльності. Предметом акмеологічного аналізу у даному випадку виявляється, за визначенням О.О. Деркача, особистісно-професійний розвиток як формування особистісно-професійних якостей, які включають необхідні знання, вміння, навички, мотивацію самореалізації, освоєння нових алгоритмів діяльності, професійної компетенції тощо. Особистісно-професійний розвиток являє собою основу професійно-кваліфікаційного і професійно-посадового розвитку [11].

Поряд з поняттям професіоналізму, для вираження його якісної характеристики професії, усе частіше використовуються поняття кваліфікація і

компетенція. У кінцевому рахунку, це пов'язано з процесами глобалізації, які безпосередньо торкнулися таких сфер, як освіта, міжнародне співробітництво у науковій та інших галузях професійної діяльності. Не останню роль зіграв у цьому чинник міграції робочої сили. Багато країн користуються міжнародним класифікатором ISCO (International Standard Classification of Occuppation) (Міжнародна стандартна класифікація спеціальностей). У цих поняттях загальний зміст професіоналізму отримує свою конкретизацію і формалізацію по відношенню до тієї чи іншої спеціальності (кваліфікація) та працівника (компетенція).

У сучасних дослідженнях кваліфікація визначається наступним чином. Говорячи про професійну кваліфікацію, пише Блашке, – маються на увазі навички, знання і вміння, які виражені, підтверджені іспитом або формальним свідоцтвом про навчання» [12]. У цьому визначенні зроблений акцент не тільки на придбані знання і навички, але також на їх оцінці, яка виражена найчастіше формальним документом. Таким чином, сама професійна діяльність оцінюється скоріш за все за її реальним результатом, тоді як кваліфікація – за формальними свідоцтвами про її придбання. Разом з тим, кваліфікація передбачає практичне оволодіння професією, таким чином, практичні навички складають її обов'язкову характеристику. Р. Лаужацкас пропонує наступне визначення кваліфікації: «Кваліфікацію можна охарактеризувати як сукупність певних знань, умінь, навичок, здібностей і досвіду, що підтверджують професійну активність людини і її майстерність. Кваліфікація являє собою сукупність знань, умінь, здібностей, навичок і досвіду, набувши які людина здатна якісно (компетентно) працювати у певній галузі й виконувати відповідну роботу [13].

Представляється продуктивним компаративістський аналіз професії, який веде до виявлення трьох рівнів професійної кваліфікації: монопрофесійної, спеціальної кваліфікації; кваліфікації, загальної для групи споріднених професій; та загальної кваліфікації. Монопрофесійними є такі знання, вміння і навички, які характерні лише для даної професії. Такого роду монопрофесійні

риси притаманні практично кожній професії. Проте чим більш складнішою виявляється професія, тим менший «обсяг» професійних рис вона містить. Друга група професійних рис складає такі знання, вміння і навички, які можливо застосовувати не в одній, а в групі зазвичай споріднених професій. Третій рівень професійної кваліфікації утворений рисами, які характерні для всіх або для більшості сучасних професій.

У дослідженні проблеми формування професіоналізму в умовах культурно-плюралістичного середовища інтерес представляє, перш за все, третя група професійно-кваліфікаційних рис, яка об'єднана поняттям загальної кваліфікації. Акмеологічний аналіз її змісту і структури пов'язаний з виявленням тих її професійно значущих елементів, які зумовлені етнокультурною диференційованістю середовища, у якому здійснюється трудовий процес. Однак сама проблема загальної кваліфікації представлена у дослідницькій літературі досить неоднозначно, про що свідчать різні підходи до визначення того, що є загальна кваліфікація і які її базові параметри.

Однак при всіх відмінностях загальним і безумовним залишається визнання того, що такого роду широка кваліфікація, без наявності якої здійснення будь-якої професійної діяльності в умовах сучасної цивілізації, виявляється проблематичним, реально існує. Застосовуються і відповідні терміни для її позначення: в англійській мові – «key qualification» («ключова кваліфікація»), «generic skills» («загальні навички»), «general qualification» («загальна кваліфікація»), «core skills» («стрижневі навички»); у німецькій мові їм відповідають: «Schlüssel qualifikation» («ключова кваліфікація»), «überfunktionale Qualifikation», «Super funktionale Qualifikation», «Extra funktionale Qualifikation» («понад функціональна кваліфікація»). Аналогічна термінологія усталена і в українській та російській мові, про що свідчить широке вживання поняття загальної кваліфікації.

Концептуальні основи аналізу загальної кваліфікації були закладені німецьким дослідником професійної діяльності Д. Мертенсоном ще у 1970-х роках. Його провідна ідея полягала у необхідності такого перетворення змісту освіти, яке давало б більш абстрактні і загальні знання та уміння, щоб їх набуття дозволяло успішно їх використовувати у більш широкому і постійно ускладнюючійся сфері соціального, економічного та виробничого життя. Тому в структурі професійної кваліфікації як цілі професійної освіти Д. Мертенс виділив чотири основних типи загальної кваліфікації. Перший - базова кваліфікація, що складає вищий рівень особистих знань і умінь (логіка, критичність і контекстуальність мислення, здатність до творчості, тощо). Другий тип – «горизонтальна кваліфікація», пов'язана з розвитком здібностей до пошуку, обробки та використання інформації. Третій тип кваліфікації – утворюють спеціальні професійні знання і навички. Четвертий тип – більш «рухливі» чинники (культурологічні, історичні, правові, і тому подібні знання). За Мертенсоном ці чотири типу загальної кваліфікації утворюють основу майбутньої професійної освіти [14].

Представлений у роботі аналіз тлумачення понять щодо розуміння методологічних аспектів професіоналізму і його критеріїв у культурно плюралістичному середовищі, дає підстави зробити наступні **висновки**:

- атрибутивний аспект поняття професії – професіоналізм, кваліфікація, компетенції, - поєднує об'єктивний і суб'єктивний компоненти, - у змісті професіоналізму атрибутивний аспект поєднує – соціокультурний (професіоналізм діяльності) і особистісний аспект (професіоналізм особистості);

- компаративістський аналіз професії констатує три рівнів професійної кваліфікації: монопрофесійної, спеціальної кваліфікації; кваліфікації, загальної для групи споріднених професій; та загальної кваліфікації;

- зміст і структура загальної кваліфікації (та особливості формування професіоналізму в умовах культурно-плюралістичного середовища) пов'язані з виявленням тих її професійно значущих елементів, які зумовлені етнокультурною диференційованістю середовища, у якому здійснюється трудовий процес;

- на сьогодні у науковій літературі акмеологічного спрямування методологічно не визначено конкретного кола понять щодо широкої кваліфікації (універсальної), без наявності якого здійснення будь-якої професійної діяльності в умовах сучасної цивілізації, виявляється проблематичним.

На нашу думку, саме цей аспект методологічного смислу потребує уваги науковців щодо подальшого його розробки.

Список використаних джерел

1. Каган, М.С. (1974). *Человеческая деятельность: Опыт системного анализа*. Москва: Политиздат, 42-43.
2. Каган, М.С. (1974). *Человеческая деятельность: Опыт системного анализа*. Москва: Политиздат, 48.
3. Каган, М.С. (1974). *Человеческая деятельность: Опыт системного анализа*. Москва: Политиздат, 43.
4. Зиммель, Г. (1996). *Философия труда / Зиммель Г. Избранное. Т.2. Созерцание жизни*. Москва: Юрист, 467.
5. Зиммель, Г. (1996). *Философия труда / Зиммель Г. Избранное. Т.2. Созерцание жизни*. Москва: Юрист, 482.
6. Lauzackas, R. (1999). *Sistemotorines profesinio rengimo kaitos dimensijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 23.

7. Кузьмина, Н.В. (1989). *Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища*. Москва: Высшая школа, 10.
8. Кузьмина, Н.В. (1996). *Стратегия развития системы акмеологических наук // Проблемы развития акмеологических наук / Под ред. Н.В. Кузьминой, А.М. Зимичева*. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургской акмеологической академии, 9.
9. Jovaisa, L. (1998). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius.
10. Кузьмина, Н.В. (1996). *Стратегия развития системы акмеологических наук // Проблемы развития акмеологических наук / Под ред. Н.В. Кузьминой и А.М. Зимичева*. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургской акмеологической академии, 9.
11. Деркач, А., & Зазыкин, В., Синягин, Ю. (1999). *Мониторинг личностно-профессионального развития в системе подготовки и переподготовки государственных служащих*. Москва: Изд-во РАГС, 6.
12. Blaschke, D. (1984). *Sociale Quvalifikationen am Arbeitsmarkt und in Beruf* // Mitt AB, N4.
13. Lauzackas R. (1999). *Sistemoteorines profesinio rengimo kaitos dimensijos*. Kaunas: Vytauto Didziojo Universitetas, 35.
14. Mertens, D. (1974). *Schlusse lgleichifikationen: Thesen zur Schuling fur eine modern Gessellschaft* // Mitt AB, N1, 36-43.

References transliterated

1. Kagan, M.S. (1974). *Chelovecheskaya deyatel'nost': Opyt sistemnogo analiza*. [Human Activity: Experience in Systems Analysis] Moscow: Politizdat, 42-43 [in Russian].
2. Kagan, M.S. (1974). *Chelovecheskaya deyatel'nost': Opyt sistemnogo analiza*. [Human Activity: Experience in Systems Analysis] Moscow: Politizdat, 48 [in Russian].

3. Kagan, M.S. (1974). Chelovecheskaya deyatel'nost': Opyt sistemnogo analiza. [Human Activity: Experience in Systems Analysis] Moscow: Politizdat, 43 [in Russian].
4. Zimmel', G. (1996). Filosofiy a truda [Philosophy of Labor] / Zimmel' G. Izbrannoye. T.2. Sozertsaniye zhizni. Moskva: Yurist, 467 [in Russian].
5. Zimmel', G. (1996). Filosofiy a truda [Philosophy of Labor] / Zimmel' G. Izbrannoye. T.2. Sozertsaniye zhizni. Moskva: Yurist, 482 [in Russian].
6. Lauzackas, R. (1999). Sistemeteorines profesinio rengimo kaitos dimensijos [Sistemeteorines profesinio rengimo kaitos dimensijos] Kaunas: Vytauto Didziojo Universitetas, 23 [in Latish].
7. Kuz'mina, N.V. (1989). Professionalizm deyatel'nosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya proftekhuchilishcha [Professionalism of the activity of the teacher and master of industrial training of the vocational school] Moskva: Vysshaya shkola, 10 [in Russian].
8. Kuz'mina, N.V. (1996). Strategiya razvitiya sistemy akmeologicheskikh nauk [Development strategy of the system of acmeological sciences] // Problemy razvitiya akmeologicheskikh nauk / Pod red. N.V. Kuz'minoy, A.M. Zimicheva. SPb.: Izd-vo Sankt-Peterburgskoy akmeologicheskoy akademii, 9 [in Russian].
9. Jovaisa? L. (1998). Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius [in Latish].
10. Kuz'mina, N.V. (1996). Strategiya razvitiya sistemy akmeologicheskikh nauk // Problemy razvitiya akmeologicheskikh nauk [Development strategy of the system of acmeological sciences // Problems of development of acmeological sciences] Pod red. N.V. Kuz'minoy i A.M. Zimicheva. SPb.: Izd-vo Sankt-Peterburgskoy akmeologicheskoy akademii, 9 [in Russian].
11. Derkach, A., & Zazykin, V., Sinyagin, YU. (1999). Monitoring lichnostno-professional'nogo razvitiya v sisteme podgotovki i perepodgotovki gosudarstvennykh

sluzhashchikh [Monitoring of personal and professional development in the system of training and retraining of civil servants] Moskva: Izd-vo RAGS, 6 [in Russian].

12. Blaschke, D. (1984). *Sociale Quvalifikationen am Arbeitsmarkt und in Beruf* // Mitt AB, N4.

13. Lauzackas R. (1999). *Sistemotorines profesinio rengimo kaitos dimensijos*. Kaunas: Vytauto Didziojo Universitetas, 35.

14. Mertens, D. (1974). *Schlusse lqualifikationen: Thesen zur Schuling fur eine modern Gessellschaft* // Mitt AB, N1, 36-43.